

سجاد حیدر دے ناول ”چیترا باغ“ دا تنقیدی جائزہ

Abstract:

Sajjad Haider was a writer, translator and playwright and novelist from Punjab, Pakistan. He has a Punjabi novel "Chaitar Bagh" to his credit where he portrayed rural life and behavior of villagers towards shrines and tombs. He compared attitudes of learned folks with illiterate people. He chose Gujrat (a city in Punjab) and its surroundings for the said purpose. He used pure Punjabi for the cause. This paper aims to study his novel "Chaitar Bagh" while keeping in mind its fine depiction of human nature and thoughts towards monasteries. It also explores the linguistic terminology he made use of in the novel.

Keywords: Sajjad Haider, Punjabi Novel, rural life, shrines, tombs, human nature, monasteries, linguistic terminology.

پنجابی وچ نثر لکھن دا رواج شاعری دی نسبت بہت بعد وچ پیا۔ ایس لئی ایہہ اوئی پرانی نہیں اے جی پنجابی لوک شاعری یاں ساڈا کلاسیکی ادبی ورثہ۔ انگریزاں دی آمد نال پنجاب وچ جدوں صنعتی انقلاب آیا تاں او تھے ای ہندوستان وچ پریس دی آمد نال کتاباں دے چھپن چھپان وچ وی چوکھی تبدیلی دیکھن وچ آئی۔ عیسائی مشنریاں نے قدیم تے جدید عہد نامیاں نوں پنجابی وچ ترجمہ کروایا اتے مسیحی تے ہندو دھرم دیاں چوکھیاں کتاباں پنجابی نثر وچ منتقل کروائیاں۔ او تھے ای کئی اصنافِ ادب مقامی بولیاں وچ لکھن دا رواج وی پیا؛ جس وچ افسانے، ڈرامے، ناول، سفر نامے، آپ بیتیاں تے رپورتاژ جیہاں صفاں شامل سن۔ ناول اک

ورسٹائل صنف اے جس وچ کہانی دی روح تسلسل تے جدوجہد منکدی اے ایس وچ کہانی نوں سلسلہ وار بیان کرن لئی لمیر اپنی تراوتیا جاندا اے۔ ناول وچ اوہ سچائیاں وی شامل ہوندیاں نیں جہڑیاں عام زندگی وچ آسانی نال قبولیاں نہیں جاندیاں۔ ناول بارے ڈی ایچ لارنس دے وچار نیں:

”انشائی مضمون، نظم، ڈراما، فلسفے کی کتاب یا علمی رسالے کے برعکس (جو) سب نزاعی مسئلے کو مسلمہ بنا کر پیش کرتے ہیں، اگر وہ اسے بالکل ہی گول نہیں کر دیتے) ناول اپنے ذاتی لوازم کے اعتبار سے اولاً جاندار اور جیتا جاگتا ہوتا ہے ثانیاً اپنے تمام اجزاء کے ساتھ ہم مربوط ہوتا ہے، زندہ اور نامیاتی طریقے سے ثالثاً باوقار ہوتا ہے اور ایسے ہی ہونا بھی چاہیے۔“ (1)

ناول لکھدیاں لکھاری نوں کسے کردار دے بارے ایذاں معلومات دینیاں چاہیدیاں نیں کہ اوہ اوہدی طوالت نال منصفانہ سلوک کر سکے۔ کدھرے کسے کردار بارے معلومات دی گھاٹ نہ ہووے تے نہ ای کدھرے زیادتی۔ کیوں کہ ناولاں وچ اوہناں دے پاتراں دی معلومات دی تھوڑا پاروں ناول وچ چینک دا عنصر برقرار رکھنا ناممکن جا پدا اے۔ ناول وچ کردار نگاری توں دکھ پلاٹ اُساری تے کہانی دے دکھ دکھ جزاں تے عرق ریزی نال محنت کیتی جاندی اے۔ ای فاسٹر دے نیڑے ناول دی کہانی سبھ توں اہم ہوندی اے۔ اوہ آکھدا اے:

”کہانی نوں ناول وچ ریڑھ دی ہڈی دی حیثیت حاصل اے۔“ (2)

سجاد حیدر ہوراں دی مڈھلی پچھان تے پنجابی ادب وچ اک ڈرامہ نگار دی اے؛ پر اوہناں دیاں دیگر تخلیقات نوں دیکھیے تے اوس وچ اوہناں دا کھوج کاری تے ناول نگاری دا کچھ اوہناں دے پہلے عشق ڈراما نگاری، وانگ اپنے دور دے ہور ناں لکھاریاں نالوں کتے بھرواں، اُگھڑواں اتے سرکڈھواں وکھالی دیندا اے۔ ”چیترا باغ“ پنجابی ناول دے پڑ وچ اوہناں دی پلڈھی دی لکھت اے جیہڑی پہلی وار اپریل 1992ء وچ چھپ کے سامنے آئی تے پنجابی دے سرکڈھ نقاداں نے اوس نوں اک اہم رچنا دے طور تے سلاہیا۔ (3) ایس ناول نوں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لہور والیاں نے اپنی بت موجب بڑے سونے ڈھنگ نال چھاپیا اے۔ ایہدا سرورق ذوالفقار احمد تابش ہوراں دا بنایا ہویا اے۔ (4)

ایس ناول دی دکھاوٹ نوں بڑے من موہنے ڈھنگ نال ساڈے ساہنے پیش کردا اے۔ سجاد حیدر ہوراں دی ایس کرت بارے گل بات کردیاں ہویاں پنجابی دے اُچی کوٹی سوجھوان محمد آصف خان ہوریں ”پہلی گل“ دے سرناویں پٹھ لکھیا اے:

”سجاد حیدر ہوراں اپنے ناول وچ اک پنڈ دی رہتل نوں انج اُلیکھا اے کہ ایہہ پنجاب دے سارے پنڈاں دی کہانی بن کے رہ گئی اے۔“ (5)

لکھاری نے اپنی ایس لکھت نوں اک پیڈھے ویلے دے ناویں لایا اے جیہدے گھیرے اندر اوس پہلی وار اپنی ماں بولی دے ٹھیٹھ بول سنے سن تے ایستوں ای اوہنوں اوہدے اندر دھیان لاکے کجھ سوچن، سمجھن تے وچارن دی خواہش جاگی سی۔ جیہڑی فر بعد وچ آن کے اوس دی پنجابی ساہت نال پکیری سانجھ بن دا بنیادی کارن ثابت ہوئی۔ (6) حرفاں دی سُر تے سار اُتے گن گیان نال اپنی جوت بارے سجاد حیدر ہوری ”اپنی گل“ دے سر لیکھ پٹھ لکھدے نیں:

”حرف اپنا حق منگدے نیں پر اوہ ہتھ کھلار کے سوال نہیں کردے۔ ایسے کر کے اوہناں دے اصلے نوں، اوہناں دی حقیقت نوں پہچان کے اوہناں دا لیکھا دینا پیندا اے۔ جیہڑے اصیل نیں، اوہناں توں رلا دکھ رکھنا پیندا اے۔ جیہڑے نترے ہوئے نیں، اوہناں دوا لیوں دھوڑ گھٹا جھاڑنا پیندا اے تے جیہڑے مجلساں وچ گھنڈ کڈھ کے اکل وانجے ہو بہندے نیں، اوہناں دی پرداداری کرنی پیندی اے.....“ (7)

ایس بارے اوہ مزید آکھدے نیں:

”حرف پچیاں ہار سینے وچ پلدے نیں تے کئی کئی ورھے اوہناں نوں زبان نہیں لگدی۔“ (8)

حرفاں نوں چم چٹ کے سینے لانا، اوہناں نوں بنا سنوار کے اک لڑی وچ پرونا، اوہناں دے سپہن تے لفظی آکار نوں ہیئگی کوئی سچا لکھاری ای بخش سکدا اے۔ سجاد حیدر ہوراں نوں حرفاں دی ایس جھل دار کائنات وچ اک اچھے گورکھ دھندے دا وپار کردیاں، اپنی ایس تخلیق تائیں اپڑدیاں پورے پنجتالی ورھے لگ گئے، ایس لمیرے عرصے وچ کار اوہناں نے جتھے پنجابی زبان و ادب نوں اپنے لکھے ڈرامیاں دے پراگیاں نال مالا مال کیتا؛ اوتھے ای کھوج

پرکھ دے میدان وچ وی چوکی سوجھ سیانف راہیں پنجاب دا اصل مہاندرا لوکائی ساہویں نثار کے پیش کیتا۔ اوہناں نے ”چیترا باغ“ ناں دے ایس ناول وچ حرفاں دا اک وکھرا جہان آباد کر کے پنجابی ادب نوں اک سچھی لکھت دان کیتی اے۔ بقول ڈاکٹر اسلم رانا:

”.....ایہہ ناول تے اوس معاشرے دی اک جیوندی جاگدی تصویر اے جیہڑا اِنج توں پنجاہ سٹھ ورھے پہلاں بُجھدے دیوے دی لو وانگوں اپنی اخیر لی چمک وکھارہیا سی۔ ایس معاشرے وچ سبھ توں وڈی قدر اک اجپیا سمجھوتاسی جہدی وجھناں ایس معاشرے دا ہر فرد اپنی تھاں اُتے اعتماد نال پیر جما کے کھلوتا ہویا سی۔ تے دُوبے معاشرے دے رہن والے اوس فرد دے پیراں پیٹھوں مٹی پولی کر کے اوہنوں تھلے ڈیگن دی کوشش نہیں کر دے سن۔“ (9)

پنجابی ناول دے ارتقاء ول اک سرسری جھات ماریے تاں پتا چلدا اے کہ ایہہ اڈھ مغربی ادب دے اثرات پٹھ بچھا۔ پر ابتدائی دور وچ لکھے گئے پنجابی ناولاں دا مزاج دھرمی رنگ داسی۔ بھائی ویر سنگھ ایس دے آگوسن۔ اوہناں دے چار پنجابی ناول ”سندری 1897ء، ستونوت کور، بچے سنگھ تے بابا نودھ سنگھ 1921ء“ چوکھے مشہور ہوئے۔ ویر سنگھ دے پہلے تن پنجابی ناول مذہبی، جد کہ اخیر لی ناول وچ اصلاحی موضوعات نوں ورتیا گیا اے۔ ایس توں سانوں پنجابی ناول دے رُجھانات دا پتا لگدا اے کہ کویں اوہ مذہبی مہاڑاں توں ہوندا ہویا اصلاحی موضوعات تے پڑا کر کے اِنج دے علامتی ناولاں تیک اپڑیا۔ چرن سنگھ شہید پنجابی ناول دا اک ہوراہم ناں اے۔ اوہناں نے معاشرتی رنگ ڈھنگ دے ناول لکھے۔ نانک سنگھ نے سکھی سماج توں نکل کے پنجاب دے پورے وسیب نوں اپنے ناولاں دا موضوع بنا لیکیا ”چیترا باغ“ دی کہانی دا ڈھ کھالے دے اُجاڑ جے اسٹیشن اُتے گڈیوں لٹھے سلطان لالا اُتے نیندرائے نائیک (مراد) وچلی افراتفری توں بچھدا اے۔ اتھے جدوں اوہ دریائے چناب دے پل اُتوں لنگھدے ہوئے اگانہ ودھدے نیں تے فراک تھاویں جا کھلوندے نیں۔ او تھے اوہناں نوں دُوروں ای انھیرے وچ اک لائین اپنے دل ودھدی ہوئی دسدی اے تے اوہدے کچھے کچھے پلدی بُجھدی ناریچ دی لوء وی نظریں آوندی اے۔

مرکزی کردار دے کہن طرح جدوں اوہ چانن دا چمکارا اوہناں دے نیڑے ہوندا اے تے انہیرے دی کالی چادر دے گلے وچوں پہلاں مانک اُتے فیرنشی دِگِیر دے چہرے نظر آوندے نیں۔ سلطان لال اتے نائیک اوہناں دوہاں دی اگوائی وچ اگے ودھدے نیں۔ اتھے ناول کار نے پڑھن والیاں دا دھیان وٹان لئی اوہناں چونہ پاتراں وچ ہور ہی نوک جھوک نوں بڑے سوہنے ڈھنگ نال اُلکیا اے۔ ناول دے پہلے انک وچ سجاد حیدر ہوراں نے اک پاسے جتھے پنجاب دی پینڈو رہتل وچ وسن والے پنجابیاں دے آپسی خاندانی رشتیاں وچلے موہ پیار، سانجھ اُتے خلوص نوں موضوع بنایا اے، اتھے ای اُجاڑ تھاویں ڈاک گڈی دے غیر قانونی رکن اُتے اسٹیشن ماسٹر دے لالچی ہوون نوں وی چتریا گیا اے۔ پنجاب واسیاں دی پالتو جنوراں نال کھچ تے لگاؤ بھاویں ایس پہلے باب وچ بھرویں ڈھنگ نال نہیں بیانی گئی؛ پر اوس ول سچ سبھائیں اشارے ضرور کیتے گئے نیں۔ ایہہ پنجاب وچ بجلی آون دے زمانے توں پہلاں دے سماں وچلے رہن سہن دی کتھا اے جدوں اے جن دی چاننی وچ وی ٹیاریاں اپنے سراں اُتوں شرم تے حیا دی چُٹی نہیں سن لتھن دیندیاں ہوندیاں تے گھر واپس ماں پو..... یاں فیر گھر دے ہورناں افراد ساہمنے اپنی گھر والی نیڑے اک چار پائی اُتے بیٹھن توں وی کئی بھندے ہوندے سن۔

پنجابی زبان و ادب دے مہاندے لیکھک ڈاکٹر انعام الحق جاوید ہوری سجاد حیدر ہوراں دے ایس ناول بارے اک تھاویں لکھدے نیں؛

”رومانوی ماحول تے حقیقت پسندانہ انداز وچ رچے گئے سجاد حیدر دے ناول ”چتر باغ“ (1992) وچ مختلف کرداراں راہیں پنجاب دا عکس پیش کیتا گیا اے جیہدے وچ گھلھیاں فضاواں وی نیں، عارفانا کلام دی مستی وی اے تے دھمال دے منظر وی۔ سجاد حیدر بنیادی طور تے ڈرامہ نگار سن تے اوہناں دے ڈرامیاں وچ Hallucination دی اک کیفیت پائی جاندی سی جیہڑی ایس ناول وچ وی موجود اے۔“ (10)

ڈاکٹر انعام الحق جاوید ہوراں دی ایس آکھی نوں منگھ رکھیے تاں سجاد حیدر ہوراں نے اپنے ایس ناول دے دکھ دکھ کرداراں دا تعارف کران ویلے اوہناں دے مٹھے، منگھے، تتے یاں کھر وے سبھاء بارے جانکاری اوہناں پاتراں دے دکھ دکھ منظر وچ نمودار ہون ویلے ای

اپنے پڑھن والیاں نوں کروا دتی اے تاں جو اوہ اوہناں کریکٹرز دے چنگے مندے انسانی کردارتوں اچھی طرح واقفیت حاصل کرسکے۔ ایس ناول نوں پڑھدیاں ہوئیاں اوہ کسے تھوڑی وی اوہناں نوں اوپرے یاں اوہڑ نہ جاپن۔ ”چیترا باغ“ دی کہانی دے پلاٹ ول ودھن توں پہلاں سانوں ایس دے دکھ دکھ کرداراں بارے لوڑیندی جانکاری ساہویں رکھنی پوے گی۔

ایس ناول دا مرکزی کردار مراد ناں دا اوہ گھرواے جیہڑا برج اشرف دے کھاندے پیندے زمیندار گھرانے دا سوترا اے۔ اوس دا پورا نام گوہر مراد اے جد کہ ناول وچ اوس نوں کئی تھوڑی صاحب جی دے ناؤں نال وی پکاریا گیا اے۔ مراد؛ اگانہ دھوسوچ رکھن والا فرد اے۔ زیب النساء، گوہر مراد دی گھر والی اے جہوں گھر دے جی زہبی آکھدے نیں۔ اوہ گھر گھر ہستی سانھن والی سوانی اے۔ اوہ دکھ دکھ رشتیاں دی مان مریدا اتے اوہناں دے رکھ رکھاؤ نوں عزت تے احترام دی اکھ نال دیکھن والی عورت اے۔

بے جی (مہر بی بی) گوہر مراد دی ماں اے تے میاں علی گوہر دی بیگم۔

میاں علی گوہر سٹھاں، بیٹھکاں تے پنچایتاں وچ اٹھن پٹھن والا خاندانی زمیندار اے۔ اوہ اپنی آکھی نوں ویاہنا وی جاندا اے تے یاراں دوستاں دی خاطر تواضع کرن وچ وی کوئی کسر باقی نہیں چھڈدا۔ بے جی وی گھر آئے پروہنیاں دی سیوا کرن والی، اپنی آل اولاد تے گھرانے دی دیکھ رکھ کرن والی زبانی اے۔ اوہ صبر، شکر وچ یقین رکھدی اے تے اپنی جیا جنت دے روشن مستقبل لئی دُعا گور ہندی اے۔

ایس ناول دے مرکزی کرداراں وچ اُنج تے میاں اشرف دی آل اولاد دی زندگی دے حالات و واقعات نوں ای موضوع بنایا گیا اے۔ پر اوس دے نال نال پنجاب دی اوس خالص دیسی رہتل تے پینڈ و جیون نوں وی بنیادی اہمیت حاصل اے جیہڑا ارج وی تھوڑے بہت فرق نال پنجاب دے پنڈاں وچ بڑی سوکھت نال ویکھیا چاکھیا جاسکدا اے۔ چیتے رہوئے پئی سجاد حیدر ہوراں دیاں ہتھ لکھتاں دی پھرولا پھرولی ویلے ایس ناول دا جیہڑا مسودا ساڈے ہتھ لگا : اوس اپریس ناول دی کتھا دا زمانا 1954ء تے اوس توں بعد دے دس ورھیاں دے پنجاب دی سیاسی، سماجی تے تہذیبی صورت حال دا آئینہ دار اے۔ (11)

سجاد حیدر ہوراں کولوں جدوں ایہہ پچھیا گیا کہ ”تساں ناول لکھیا پنجابی وچ ”چیترا

باغ“؟“ تے اوہناں آکھیا سی: ”جی ناول لکھ جاواں ایہہ میری پُرانی حسرت سی۔“ ”پچھیار دے اُگوں مڑ ایہہ پچھن تے کہ ”تھاڈی تے تھاڈے ٹمردی ای کہانی جاپدی اے ساری؟“ سجاد حیدر ہوراں دا آکھنا سی: ”ہاں جی پلنگل۔ ماحول، گھر، دستور اور رسم و رواج اور جو دی ہے وے اوتھوں دا آلا دوالا اوہ اوتھوں ای اے۔ باقی کریکٹر تے لیانے پیندے نیں۔“ (12)

اک محتاط اندازے دے مطابق سجاد حیدر ہوراں دے آکھن موجب اوہناں نے ایہہ ناول ”چیترا باغ“ گھٹ ودھ پنچ ورھیاں دے عرصے وچ تحریر کیتا۔ (13) اجوکی پنجابی زبان و ادب دے اُگھے لیکھک تے نویکلے پرچاکار مقصود ثاقب ہوراں نال گل کتھ کردیاں سجاد حیدر ہوراں ایہہ دسیا کہ اوہ ہر چیز نوں تن واری لکھدے نیں۔ اک واری رف، دوجی واری اوہنوں صاف کر کے تے فریبی واراوس نوں حتمی صورت وچ پیش کردے نیں۔ (14) شاید ایہو ای اوہ بنیادی وجہ اے کہ اوہناں دے ہتھ لکھے گھر ڈے تے ایس ناول دے دو ہور وکھ وکھ ناں گجھ ایسراں درج نیں؛ لگ / پانی دا پرچھاواں۔ (15)

پر فیر اپنی ایس تخلیق نوں اخیری صورت دیوں ویلے اوہناں نے ایہناں دوواں ناول نوں کٹ کے ایس نوں ”چیترا باغ“ داناں دتا۔ شاید لیکھک دیاں ایہناں گلاں پاروں ای پنجابی زبان و ادب دے مہاندے پارکھ ڈاکٹر اسلم رانا ہوراں نے ایس نوں ”چیترا باغ: ہڈ بیتی کہ جگ ورتی“ دے سرناویں پٹھنتارن دی کوشش کیتی اے۔

”چیترا باغ“ دی ساری کتھا ”برج اشرف“ ناؤں دے پنڈ بارے اے۔ ایس وچ وستی دے جٹاں دے مرکزی گھر دے افراد دی حیاتی دے اتار چڑھا اتے عام لوکائی نال اوہناں دے میل جول تے رہت بہت دی کہانی نوں موضوع بنایا گیا اے۔

سجاد حیدر دے ایس ناول وچ پنجابی دے لوک گیتاں دی واشٹا نوں وی اُجاگر کیتا گیا اے تے اوہناں گیتاں وچلے پنجابیاں دے بھائی چارے تے سانجھ سلوک نوں وی بیانیا گیا اے۔ ناول وچ لوکائی دے آپسی اشتراک نوں بنیادی حیثیت حاصل اے۔ سجاد حیدر ہوراں نے ”برج اشرف“ ناؤں دی وستی دا تعارف کجھ انج کرایا اے:

”برج اشرف کٹھالا ریلوے اسٹیشن توں لہندے پاسے منے کوہ دی واٹ تے اک نکا جہیا پنڈ اے جہدی گل ابادی ساڈھے تن سو جیہاں دی اے۔

ایہدے دھن لہندے رُخ کوئی اک کوہ دے فاصلے تے دریا چناب وگدا
 اے، جیہڑا کانگاں دی رُتے بُرج اشراف دے کوٹھیاں دے نالوں کھہ کے
 لنگھدا اے۔ ایس دریا دے موئے زور پانیاں ایڈوں پہلی وستی، جہنوں ہُن
 لوکی ٹبا آکھدے نیں، روڑھ کے ڈھا ڈھیری کردتی تے اوس تھان توں ادھا
 کوہ اُرانہ ایہہ پنڈ کوئی پنجاہ ورھے پہلوں وسیا۔ میاں اشراف احمد ایہہ وستی
 وسائی تے سبھ توں پہلاں اتھے اپنا گھر اُساریا جیہدے اُتے اک اُچا بُرج
 بنوایا۔ ایسے کر کے ایس پنڈ دا ناں بُرج اشراف‘ پیا۔ اج وی جدوں کوئی
 ایس نوں جاندا اے، چڑھدے پاسیوں پنڈ توں باہر وار ایہو حویلی اوہنوں
 سبھ توں پہلاں نظریں آوندی اے۔ (16)

ایس ناول دے ثانوی کرداراں وچ ثمر سعید: گوہر مراد دی ہم جماعت تے اوہدی
 پسند۔ حسن طاہر: گوہر مراد دا کلاس فیلو جگری یار۔ سمن: حسن طاہر دی بھین۔ پری (پری خانم): اک
 گاؤن والی تے میاں علی گوہر دی رکھیل۔ مولوی سمیع اللہ: میاں علی گوہر دا صلاح کار تے مراد دا
 اتالیق۔ ڈاکٹر سلیم احمد مخدومی: ماہر آثار و ضا دید Anthropologist۔ مراد، ثمر تے حسن دے
 استاد۔ مانک: مراد دا ہانی تے دوست۔ اک ملاح، مہانا۔ روشن (رُشنائی): وڈیریاں دے گھر وچ
 پئی غریب گڑی۔ رنگ علی: میاں علی گوہر دا اعتباری نوکر۔ فضل دین (فضلا): میاں علی گوہر دا
 ملازم۔ چودھری فرخ سلطان: زیب النساء دا بھرا؛ وڈا زمیندار۔ چودھری فتح محمد (چاچا گوندل): علی
 گوہر دا دوست تے ناکئی ورثے دا مالک زمیندار۔ منشی غلام نبی دلگیر: مراد دا ہانی تے پنڈ دے
 سکول دا مدرس اُتے سردار فلک شیر: علی گوہر دا ڈیرہ غازی خان دے و سنیک وڈیرے دوست دے
 ناں سر کڈھویں نیں۔

ایس توں پہلاں کہ اسیں ”چیترا باغ“ دی کہانی دا تنقیدی ویروا پیش کریئے کیوں نا اک
 سرسری جھات راہیں اوس دی کتھالی دے گجھ اُگھڑویں کچھ نتارن دی کوشش کرویکھیے۔
 ایس ناول وچ اگڑ کچھ اُنج تے کئی چھوٹیاں چھوٹیاں کہانیاں اک لڑی وچ پروں دا آہر
 کیتا گیا اے۔ جسراں مولوی سمیع اللہ دی کہانی۔ مولوی سمیع اللہ پڑھیا لکھیا پاتراے، اوہ علم نوں
 اپنی حیاتی گزارن دا وسیلا بناندا اے۔ اوہدے کُتب خانے وچ دینی ادب نال تعلق رکھن والیاں

کتاباں توں دکھ کشف الحُجُوب، منطق الطیر تے المستظہر ی ناں دیاں پستکاں شامل نیں۔ اوہ اسلامی فلسفے دا ڈھیر جانوے۔ شاید ایسے پاروں اوہ اک تھاویں پروفیسر مخدومی نوں اسلامی فکر دے سومیاں بارے جانکاری دیندے ہوئے فلسفے دے اوہ 10 بنیادی مضمون وی گنوادیندا اے جہناں بارے علم نہ ہون پاروں کئی لوک گمراہ ہو جاندے نیں۔ پنجاب دی پینڈو وسوں بارے اوہناں دا وچار وٹاندر اجو کے ترقی پسند لوکاں لئی نویاں پرتاں دا حامل وکھالی دیندا اے۔ اوہ آکھدے نیں:

”..... پنڈاں دا معاشرہ انساناں دے قدیمی معاشرے دی آخری کڑی اے۔ شہراں وچ صنعتی انقلاب نے انساناں نوں اوہناں دی بنیادی فطرت توں دُور کر دتا اے تے اوہ تھے دولت بڑائی دانیشان بن گئی اے۔ پر پنڈاں وچ اچ وی طاقت ای بڑائی دی کھلھی نشانی اے، کیوں جے اتھے اچے وی حکومت، دولت تے شہرت اپنی یا اپنے حواریاں دی جسمانی طاقت توں حاصل کیتی جاندی اے۔“ (17)

ایس بارے اوہناں دا مزید آکھنا اے:

”پنڈاں وچ ایس ویلے تک ٹل والا جتا (مرد) یاں آپ سردار بن سکدا اے یاں جہنوں اوہ چاہے سردار بناسکدا اے۔ پنجاب وچ چنے وڈے خاندان نیں، اوہناں دے وڈے کون سن؟ ٹل والے جنے۔ فیروقت بدلایا تے اوہو علاقیاں اُتے اثر رکھن والے خاندان امیر وی ہو گئے تے دولت وی اوہناں دی بڑائی وچ شامل ہو گئی۔ پر جیہڑے ٹل والے تے ہے سن پر دولت والے نہیں سن، اوہناں دا ٹل دولت والیاں خرید لیا، تے انج غنڈا گردی، بُرچھا گردی دا بازار گرم ہو یا۔ دولت والیاں ٹل والیاں راہیں ناجایز قبضے حاصل کیتے، اغوا کرائے، قتل کرائے۔ ایہناں وارداتاں توں دولت والیاں نوں فایدا پہنچیا تے ٹل والے بدنام ہوئے۔ پر جدوں کسے ٹل والے اپنا ٹل وچن دی تھاویں لوکاں دی بھلائی واسطے خرچ کیتا، اوہ لوکاں دا ہیرو بن گیا.....“ (18)

تاریخ گواہ اے کہ پنجاب وچ اچھے باغیاں، نابراں تے سُر میاں دی ریت چوکی پُرانی اے، جس ول سجاد حیدر ہوری اپنے اک کردار دے بولاں راہیں اشارا کیتا اے۔ ناول وچ شامل انگریزی دے لفظاں دا مہاندرا وی اُگھڑواں اے جیہڑے تھان تھان پڑھن والے دا ہتھ وٹاندے جا پدے نیں جو یوں: Believe، پلاسٹک، بال پوائنٹ، کالونی، گراموفون، پروگرام، سوٹ کیس، ریس کورس، روسٹ، سٹارٹ، فلائیٹ، پائپ، ویننگ روم، فرسٹ کلاس، برتھ، Dog Seat، پلیٹ فارم، الاؤنس، ورکشاپ، کلین شیو، Logic، Ego، Cute، نوٹ، پورچ، ٹکٹ وغیرہ دے لفظ۔ ایس توں ہٹ کے سجاد حیدر ہوراں نے اپنے ایس ناول وچ پنجابی زبان دے اوہناں ٹھیٹھ لفظی جوڑیاں تے اکھراں نوں وی تھان دتی اے جیہڑے اجوکی پنجابی زبان وچ گھٹ ای بولے چالے یاں ورتے جاندے نیں اچھے لفظاں دیاں گجھ ونگیاں ویکھو: تراے، کانباں، پھمبیاں، پنکا، سُرکاں، بوچھن، بھڑتو، کھیکھن، چھٹکی، رڑی، سانبھ سکر، لاہنا، ڈسکدے، کڑیالا، کداڑے، چوکیا، بلوری، کچاوے، مونہ چت، سہمت وغیرہ۔ ایہہ اک طرح پنجابی زبان دے اوس ارتقائی لسانی سفر تے اوس دے دو جیاں زباناں نال لسانی روابط تے رشتیاں ول جھات پاون دا نوٹیکلا اپرالا وی اے تے اجوکی پنجابی بولی دا نوٹیکلا مونہ مہاندرا وی..... ایہہ ای نہیں سجاد حیدر ہوراں نے اپنی ایس رکت وچ پنجابی دے لوک گیتاں تے نوکلا سیک شاعراں دے کلام نوں وی بھرویں تھان دتی اے۔ انج آسیں ایس ناول راہیں نا صرف پنجابی زبان تے پنجاب واسیاں دے آپسی رشتیاں بارے جانکاری حاصل کر دے آں۔ بلکہ اوس دے نال نال ساڈا واہ ایتھوں دے علمی ادبی پچھو کڑ نال وی پیندا اے۔ جدکہ دکھ دکھ کرداراں دی چنگی مندی سوچ، آپسی محبت تے نفرت دے جذبات دی عکاسی وی ایس ناول دا خاص مُدا اے۔

”چیترا باغ“ سجاد حیدر ہوراں دا پنجابی ناول دے کھیترا وچ اک سوہنا وادھا اے۔ اوہناں نے اپنے ایس ناول وچ پنجابیاں دی صوفیاں، درویشاں تے عالماں نال عقیدت دے کچھ نوں وی نمایاں کیتا اے تے اوہناں دے درباراں تے درگا ہواں تے منائے جاندے سال وار عرس تے میلیاں ٹھیلیاں دے رنگ ڈھنگ وی اُجاگر کیتے نیں۔ مکدی گل ایہہ کہ ”چیترا باغ“ اوس رنگے، گھٹکدے تے سانجھے پنجاب دی کہانی اے جیہدے گبھرو اپنیاں قدراں قیمتاں دی پالنا کرنا وی جاندے سن تے ویلے دے جابر حاکماں دے چہرے تے ٹھکنا وی..... سجاد حیدر

ہوراں نے اپنی ایس لکھت دا کوئی منطقی انجام تے نہیں اُلکیا اَتے نہ ای ایس راہیں اپنی علمیت جھاڑن دا کوئی آہر کیتا اے۔ اوہناں تے اپنے منفرد اسلوب تے نوکلے بیانن ڈھنگ راہیں اوس ساری ہوئی بیتی نوں اپنے پڑھن والیاں ساہمنے لیان دھریا اے کہ اوہ سہج سبھائیں اوس نوں پڑھدیاں ہو یاں اوس وچوں اجوکی حیاتی دے وی کئی پرتو ویکھ جاچ سکدے نیں۔

حوالے

- ☆ لیکچرر: گورنمنٹ گریجویٹ کالج برائے خواتین کاہنہ، لاہور
- 1- مظفر علی سید، فلشن۔ فن اور فلسفہ (ڈی۔ ایچ۔ لارنس کے منتخب مقالات)، کراچی: مکتبہ اسلوب، 1986ء، 71
2. Foster, E.M, Aspects of the Novel, New Zealand: Penguin Books, 1980, P.41
- 3- سجاد حیدر، چیترا باغ (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، اپریل 1992ء) 02-
- 4- سجاد حیدر، چیترا باغ، مکھ پتا
- 5- سجاد حیدر: 05-
- 6- سجاد حیدر: 03-
- 7- سجاد حیدر: 06-
- 8- سجاد حیدر: 06-
- 9- ڈاکٹر اسلم رانا، ”چیترا باغ: ہڈ بیتی کہ جگ بیتی“ سا نچھ وچار، مرتبہ۔ سعید بھٹنا (لاہور: اے ایچ پبلشرز، 1997ء) 237-
- 10- ڈاکٹر انعام الحق جاوید، پنجابی ادب دا ارتقاء (لاہور: عزیز بگ ڈپو 2004ء) 213-
- 11- سجاد حیدر، چیترا باغ، تھ لکھت (ذاتی لائبریری، 66 جے ماڈل ٹاؤن)
- 12- مقصود ثاقب، چکھاں دساں (سچیت کتاب گھر، لاہور، جون 2013ء) 236-
- 13- سجاد حیدر، چیترا باغ، تھ لکھت
- 14- مقصود ثاقب، 236-
- 15- سجاد حیدر، چیترا باغ، تھ لکھت
- 16- سجاد حیدر: 22-23-
- 17- سجاد حیدر: 170-
- 18- سجاد حیدر: 170-